

سرمقاله

حکمرانی اسلامی؛ بایسته‌های پژوهشی و رسالت علمی

نجف لک‌زایی

بسم الله الرحمن الرحيم

با افتخار و امیدواری، نخستین شماره مجله «مطالعات حکمرانی اسلامی» را به جامعه علمی و کنشگران حکمرانی تقدیم می‌کنیم. به ویژه کسانی که دغدغه تلفیق آموزه‌های اصیل اسلامی با چارچوب‌های نوین حکمرانی را در سر می‌پروراند. این مجله، به عنوان بستری میان‌رشته‌ای، در پی آن است تا گفتمانی نظام‌مند را حول محور «حکمرانی اسلامی» شکل دهد؛ گفتمانی که همزمان به مبانی دینی وفادار بوده و از ظرفیت‌های علوم اسلامی، علوم انسانی، علوم سیاسی، مدیریت، اقتصاد، حقوق و دیگر رشته‌ها و نیز تجربه کنشگران میدانی متعهد، بهره گیرد.

حکمرانی اسلامی، تنها یک نظریه انتزاعی نیست؛ بلکه راهبردی عملی برای پاسخگویی به چالش‌های پیچیده جهان معاصر و به ویژه جهان اسلام و نظام اسلامی ایران است. در شرایطی که نظام‌های حکمرانی موجود با ناکارآمدی مواجهند، بازگشت به حکمرانی اسلامی با اصولی چون عقلانیت، معنویت، عدالت، مسئولیت‌پذیری و اخلاق‌مداری - که در قلب تعالیم اسلامی جای دارد - می‌تواند چراغ راهی برای اصلاح ساختارها، اهداف، جهت‌گیری‌ها و کنش‌های حکمرانی باشد. با این حال، تحقق این هدف، نیازمند پژوهش‌های عمیق، نوآورانه، مسأله‌محور و از آن بالاتر و جدی‌تر، امتداد مسأله محوری در چرخه حکمرانی است. امری که در سالیان اخیر محور برنامه‌های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی است.

چیستی حکمرانی

حکمرانی در معنای جدید آن، مدنظر این مجله است. روشن است که در این رویکرد، «حکمرانی»، غیر از حکومت است؛ ضمن این که حکومت، در کنار رهبران و نخبگان و مردم و نهادهای مدنی و خصوصی و بازار، از مهمترین کنشگران حکمرانی است. در این نگاه، «حکمرانی»، فرآیند راهبری کنشگران در یک قلمرو برای رسیدن به هدف قابل سنجش مشترک بین ذی نفعان رسمی و غیر رسمی از طریق سیاست گذاری، تنظیم گری، بازتوزیع و تسهیل گری برای ارایه خدمات عمومی با اعمال قدرت مشروع در چارچوب ارزش ها و هنجارهای آن قلمرو است (عالی و همکاران، ۱۴۰۳).

مولفه های اصلی تعریف های حکمرانی، در عرف علمی و تخصصی رایج در دنیا از این قرار است (عالی و دیگران، ۱۴۰۳):

- **شیوه های حکمرانی:** مدیریت و اداره، تعامل، همکاری، تعاون، سلطه، قواعد محور، فرآیند، راهبری، سیستم، مشورت، شرکت، شراکت، راهبری و....
 - **کنشگران حکمرانی:** ذی نفعان، ذی حقان، ذیربطان، بازار، جامعه، دولت-حکومت
 - **کارکردهای حکمرانی:** سیاست گذاری (خط مشی گذاری)، تنظیم گری (ساختار سازی، قاعده گذاری، پایش و ارزیابی) تسهیل گری (توانمند سازی و رفع موانع)، تأمین و ارایه خدمات، بازتوزیع و ...
 - **اهداف حکمرانی:** توسعه و پیشرفت، اجماع سازی، اداره و مدیریت، هدایت جامعه / اقتصاد، حل تعارضات، ارائه چارچوب تحلیل، برآوردن انتظارات...
 - **قلمرو حکمرانی (مکان):** فراملی (منطقه ای / جهانی)، ملی، فرو ملی
 - **سبک های حکمرانی:** هرمی، بازار، شبکه ای
 - **ارزش های حکمرانی:** سنتها، هنجارها، علایق
- صاحب این قلم پیش از این، تعریف زیر را برای حکمرانی پیشنهاد کرده است:
- «فرآیند هدایت امر عمومی در تمامی سطوح، ابعاد، بخش ها و در ارتباط با دیگر

کنش گران از مبدا تا مقصد، بر اساس محرک‌های معرفتی و انگیزشی در بستر زمانی و مکانی مشخص.»

مولفه‌های این تعریف همان ارکان ششگانه حرکت، یعنی مبدا، مقصد، متحرکها، محرکها، زمان، و مکان است. در این صورت تعریف محتوایی و ناظر به حکمرانی اسلامی از این قرار خواهد بود:

«فرایند راهبری و هدایت همه جانبه فرد و جامعه و جهان از مبدا تا مقصد، برای نیل به سعادت دنیوی و اخروی از طریق اقامه دین.» (لکنزایی و همکاران، ۱۴۰۳).

تاکنون پژوهش‌های پراکنده‌ای درباره حکمرانی اسلامی انجام شده است، اما هنوز الگویی جامع که بتواند به عنوان مرجعی برای طراحی چرخه حکمرانی اسلامی مورد استناد قرار گیرد، ارائه نشده است.

این مجله با تأکید بر ضرورت تولید دانش اسلامی، روزآمد، کارآمد و معطوف به اولویت‌ها و پاسخگویی به چالش‌های نوین، می‌کوشد پژوهشگران را به مشارکت در پژوهشی میان‌رشته‌ای و عمل‌گرا، معطوف به حکمرانی اسلامی، ترغیب کند.

با سپاس از همراهی و مشارکت شما فرهیختگان و پژوهشگران ارجمند، در ادامه مسیر تدوین الگوی حکمرانی اسلامی، اینک محورهایی را خطاب به تمامی علما، اساتید، دانشجویان و فعالان عرصه‌های علمی و اجرایی دغدغه‌مند نسبت به حکمرانی اسلامی در میان می‌گذاریم تا با مشارکت در تولید مقالات اصیل و نوآورانه، به پرسش‌های بنیادین، راهبردی و کاربردی این حوزه پاسخ گویند.

دعوت از پژوهشگران

این مجله، برش حکمرانی را از منظر تمام شاخه‌های دانشی و نیز مناصب راهبردی، با رویکرد اسلامی، مد نظر دارد؛ البته شاخه‌های ذیل اولویت دارد:

فلسفه حکمرانی، الهیات حکمرانی، فقه حکمرانی و حکمرانی فقهی، اخلاق حکمرانی و حکمرانی اخلاقی، حکمرانی در قرآن، حکمرانی در سیره معصومین، تجربه حکمرانی در ایران، اسلام و جهان، به ویژه تجربه حکمرانی در جمهوری اسلامی ایران.

در ادامه به برخی محورهای موضوعی نیز اشاره می‌شود.

۱. بنیان‌های نظری حکمرانی اسلامی

- بازخوانی آیات قرآنی و سیره معصومین (علیهم‌السلام) با تمرکز بر مفاهیمی مانند امت، ولایت، عدالت، مشورت، تعاون، وفای به عهد و پیمان و دیگر مفاهیم مرتبط.
- نقد روش‌شناختی رویکردهای غربی به حکمرانی و ارائه الگویی جایگزین، مبتنی بر وحی و عقلانیت اسلامی.
- تبیین نسبت مفاهیمی چون «مصلحت»، «حقوق شهروندی»، «امنیت» و «آزادی» با چارچوب‌های فقهی-کلامی.

۲. مطالعات تطبیقی در حوزه حکمرانی با رویکرد انتقادی

- تحلیل تطبیقی آرای اندیشمندان مسلمان و غیر مسلمان در باب حکمرانی
- نقد گفتمان‌های مدرن و پسامدرن در عرصه حکمرانی
- واکاوی پیامدهای ایدئولوژی‌های مدرن بر بحران‌های حکمرانی معاصر و پاسخ‌های حکمرانی اسلامی به آن.
- حکمرانی تطبیقی و الگوهای نهادی.

۳. حکمرانی و نهادهای حکومتی

- طراحی نهادهای حکومتی بر اساس نظریه و الگوی حکمرانی اسلامی
- انجام مطالعات از منظر حکمرانی نوین درباره عملکرد نهادهایی مانند «مجلس شورای اسلامی»، «شورای نگهبان»، قوه قضاییه، مجریه، مجمع تشخیص مصلحت نظام و... و تحلیل نقاط قوت و چالشهای آنها با تاکید بر رویکرد مردم محوری در حکمرانی
- الگوسازی برای نهادهای جدید مبتنی بر اصولی مانند «شورا»، «نظارت عمومی» و «مسئولیت اجتماعی»

– نقش نهادهای مردمی مانند «مسجد»، «حوزه‌های علمیه» و «خیریه‌ها» در تقویت حکمرانی

۴. حکمرانی در سیره انبیاء و اهل بیت علیهم‌السلام

- بررسی نظام‌های حکمرانی در دوره‌های صدر اسلام، خلافت اموی، عباسی، عثمانی، حکومت‌های آل بویه، ایلخانان، صفویه، قاجاریه و استخراج درس آموخته‌ها برای امروز.
- تحلیل تطبیقی حکمرانی‌های انبیای الهی، بویژه نبی مکرم اسلام حضرت محمد ﷺ و حکمرانی امیرالمؤمنین علیه‌السلام در نهج البلاغه با حکمرانی‌های جدید

۵. حکمرانی و اقتصاد

- عدالت اجتماعی و نظام توزیع منابع در حکمرانی اسلامی
- تدوین شاخصهای اسلامی برای سنجش عادلانه بودن حکمرانی در حوزه‌های آموزش، بهداشت، اشتغال، دسترسی به فناوری و
- تحلیل کارکردهای نهادهای مالی اسلامی (مانند زکات، خمس، وقف) در کاهش فقر و شکاف طبقاتی
- اقتصاد مقاومتی و خوداتکایی در چارچوب حکمرانی اسلامی
- طراحی مدل‌های اقتصاد دانش بنیان با تکیه بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی
- بررسی نقش حکمرانی اسلامی در مقابله با تحریمها و تقویت تولید
- حکمرانی مقاومت و مقاومتی
- مطالعه راهبردهای مدیریت بحران و تاب آوری در شرایط تحریم و فشارهای اقتصادی – سیاسی بین‌المللی

۶. اخلاق حکمرانی

- اخلاق زیست محیطی و حکمرانی اسلامی

- نقد الگوهای توسعه غربی و ارائه راهکارهای اسلامی برای پیشرفت، بویژه با اتکای به آموزه‌های امامین انقلاب از جمله بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
- تحلیل نقش رسانه‌ها در تقویت یا تضعیف انسجام امت اسلامی و تقویت همگرایی
- تحلیل گفتمان جمهوری اسلامی ایران در سازمان‌های بین‌المللی و نقش آن در بازتعریف مفاهیمی مانند «صلح»، «امنیت» و «عدالت جهانی»
- بررسی امکان ایجاد اتحادیه‌های فراملی بر اساس اشتراکات تمدنی

۷. حکمرانی و فن‌آوری

در عصر انقلاب دیجیتال، مفاهیمی مانند «حکمرانی داده‌محور»، «شهر هوشمند اسلامی» و «اخلاق فناوری» نیازمند بازتعریف بر اساس موازین اسلامی هستند. پژوهش در این حوزه باید به دنبال تدوین استانداردهایی باشد که هم از ظرفیت‌های فناوری بهره‌گیرد و هم حریم خصوصی، عدالت دیجیتال و کرامت انسانی را تضمین کند.

همچنین تحلیل سیاست‌های کلان جمهوری اسلامی ایران در چارچوب نظریه حکمرانی اسلامی از دیگر محورهای مورد نظر مجله است. مجله حکمرانی اسلامی، خود را متعهد می‌داند تا فضایی برای گفت‌وگوی انتقادی بین اندیشمندان حوزه‌های دینی، علوم اجتماعی و سیاست‌گذاران فراهم آورد. لذا از تمامی علما و صاحب‌نظران، پژوهشگران و دانشجویان تحصیلات تکمیلی و فضایی حوزه‌های علمیه دعوت می‌کنیم تا با ارسال مقالات نظری، تجربی، تطبیقی و تحلیلی خود، به غنای این گفتمان کمک کنند. تأکید مجله بر «بین‌رشته‌ای بودن»، «مسئله‌محوری» و «امتداد مساله محوری در چرخه حکمرانی» است؛ مقالاتی که صرفاً به توصیف مفاهیم بسنده نکنند، بلکه راهکارهای عملیاتی برای تحقق حکمرانی اسلامی در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی ارائه دهند، در اولویت بررسی قرار خواهند گرفت. امید است این مجله، گامی هرچند کوچک در مسیر ارائه نظریه و الگوی حکمرانی اسلامی بردارد؛ الگویی که

عقلانیت، معنویت، پیشرفت، عدالت، علم، ایمان، احسان و عمل صالح را ترویج می‌کند و انسان را از طریق دعوت به مسئولیت‌پذیری، به جایگاه واقعی‌اش فرا می‌خواند.

ویژگی‌های مقالات مطلوب

مقالاتی مطلوب مجله مطالعات حکمرانی اسلامی خواهد بود که از ویژگیهای ذیل برخوردار باشد:

- تلفیق نظریه و عمل: مقالاتی که صرفاً به توصیف مفاهیم نپردازند، بلکه با ارائه چارچوب‌های تحلیلی یا مطالعات موردی، راهکارهای عملیاتی عرضه کنند.
- روش‌شناسی‌های نوین: استفاده از روشهای ترکیبی (کیفی-کمی)، مطالعات بین رشته‌ای و داده‌کاوی با تکیه بر منابع اسلامی.
- نقد سازنده: واکاوی نقاط ضعف الگوهای موجود حکمرانی در جهان و ارائه پیشنهادها و اصلاحی.
- زبان جهانی و مخاطب‌پذیری: توجه به ادبیات علمی تخصصی به گونه‌ای که مقالات قابلیت عرضه در مجامع علمی جهانی را داشته باشند.
- هر مقاله شما، نه تنها یک انتشار علمی، بلکه گامی در مسیر احیای تمدنی است که می‌خواهد نور اسلام را به جهان امروز هدیه کند. همراه ما باشید تا از دانش برای خدمت به بشریت و ارتقای وجودی انسانها در حرکت به سوی خدا و لقای خدا، و نه سلطه بر آنها، استفاده کنیم.
- دعای ما به بارگاه خدا این است که: «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ؛ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ؛ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ».

فهرست منابع

* قرآن کریم

عالی، محمدباقر؛ غضنفری، مهدی؛ پورصادق، ناصر و پورعزت، علی اصغر. (۱۴۰۳). تعریف حکمرانی (فرا ترکیب چیست حکمرانی). حکمرانی متعالی، ۵(۳)، صص ۶۳-۸۹.
لک‌زایی، نجف؛ اکبری معلم، علی و حدادی، محسن. (۱۴۰۳). موضوع‌شناسی فقهی حکمرانی دینی. دین و قانون، ۱۲(۱)، صص ۷۸-۵۱.

۱۴
مطالعات
حکمرانی اسلامی

سال اول، شماره اول (پیاپی ۱) بهار و تابستان ۱۴۰۳

References

* The Holy Quran

Ali, M. B., Ghazanfari, M., Poursadegh, N., & Pourezzat, A. A. (2024). Definition of governance (meta-synthesis on the nature of governance). *Exalted Governance*, 5(3), pp. 63–89. [In Persian]

Lakzaei, N., Akbari Moallem, A., & Hadadi, M. (2024). A Jurisprudential subject study of religious governance. *Journal of Religion and Law*, 12(1), pp. 51–78. [In Persian]